

24.954
НУЛЕ Й СУЧАСНЕ Ч. 13.

ЯК ПОЛЬЩИЛИ ПОСЯННЯ

ЗА О. Р. ПРИСЛОПСЬКИМ

зладив

ПЕТРО ОЛІЙНИК

КРАКІВ

1941 2

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

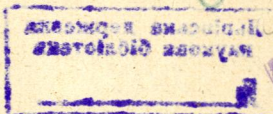
06 10
М И Н У Л Е Й С У Ч А С Н Е Ч. 13.

ЯК ПОЛЬЩИЛИ ПОСЯННЯ

ЗА О. Р. ПРИСЛОПСЬКИМ

зладив

ПЕТРО ОЛІЙНИК

К Р А К І В

1 9 4 1

У К Р А І Н С Ь К Е В И Д А В Н И Ц Т В О

T3 (4П)
+ T3 (24к33)

201

Львівська державна
наукова бібліотека

№

5974

Накладом „Українського Видавництва”, Краків, Райхсштрассе 34/II.
Друк: »Нова Друкарня Денникова« під нак. упр. Краків, Ожешкової 7.
Verlag: »Ukrainischer Verlag« G. m. b. H. Krakau, Reichsstrasse 34. II.
Druck: »Neue Zeitungsdruckerei«, Treuh. Verw. Krakau, Orzeszkowag. 7.

ПЕРЕДМОВА.

24.454
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Посаяння охоплює ніський, ланцутський, переворський, ярославський, перемиський, ряшівський та березівський повіти на північ від східної Лемковини, що також лежить у водній області Сяну. Коли Лемковина зберегла свій національний характер аж до наших днів, то Посаяння у значній частині подалося під польським напором. Колишній пограничний город галицької держави Ряшів сьогодні зовсім спольщений. Тільки недалеко від нього українські села Біла й Залісся нагадують нам, яке було первісне населення надвислоцьких волостей.

В половині XIV. ст., коли польський король Казимир зайняв Галичину, простір над Сяном і Вислоком був рідко заселений. Покривав його непрохідний праліс. Крім старинного княжого Перемишля, про який у нашому найдавнішому літописі „Повість временних літ” є згадка під 981 р., Ярослава, основаного князем Ярославом Мудрим у 1031 р., Сянока, Ряшева, були вже в половині XIV. ст. Лежайськ, Переворськ, Тичин, Радимно, Березів, Коросно й Чудець. Згадується також в історичних джерелах оселя Дуброва, якої положення відповідає положенню цьогочасного українського села Дубрівка при Улянові над Сяном, до війни ніського, тепер янівського повіту.

Німецький історик др. Курт Люк (Lück) виказує в своїй праці „Німецькі творчі сили в розвитку Польщі” (1934), що від половини XIV. ст. почали поселюватися на Посаянні німецькі колоністи. Німецькі колоністи поселювалися і в старих українських городах та оселях, і закладали нові: Ланцут, оснований німецькими колоністами, має свою назву від німецького „Ляндсгут”. Від XVI. ст. починають ці німецькі поселенці польщитися й унаслідок того є цьогочасна польська перевага на Посаянні.

Одначе не треба думати, що українське населення

на Посянні від половини XIV. ст. було тільки у відступі. Від того часу починається наплив до всіх галицьких волостей включно з Посянням і Лемковиною населення з-за Карпат і Молдавії. Це так звана „волоська колонізація“, але тими „волоськими“ поселенцями були не тільки самі волохи, яких верхівка в тому часі зісловнялася під болгарськими й українськими впливами, але й таки українці із Закарпаття й Молдавії, що повстала в половині XVI. ст. на південно-східніх волостях колишньої галицької держави завдяки напливові волохів із Семигороду й Марамарощини. Саме для тих околиць Посяння, що про їх польщення на переломі XIX.—XX. ст. говориться в цій книжці, маємо українську грамоту князя Володислава Опольського, що правив Галичиною як намісник угорського короля Людовика в 1372-78 р. В 1377 р. надав цей князь Годле поле біля Бохуря (сьогоднішнього Бахоря, березівського повіту) своєму слугі Ладомирові Волошинові за вірну службу й дозволив йому „садити село у волоське право“. Прізвище „Волошин“ вказує, що Ладомир походив із Волощини, а цією назвою називали в нас у тому часі також Молдавію, але його слов'янське ім'я й мова грамоти вказують, якої він був національності. Взагалі, від половини XIV. ст. до початків XVI. ст. наплив українського населення з Закарпаття й східніх галицьких волостей посилював той наш стан посідання на Посянні й Лемковині.

В XVI. ст. вже досить помітна на Посянні польонізаційна акція. З кінця XVI. ст., з 23. I. 1593 р., збереглася польська грамота дідишки динівських маєтностей Катерини Ваповської. В своїй грамоті Ваповська перемінює наші церкви в Іздебках, Лубній, Глудному (Глудному), Бахорі, Варі й Динівському Передмісті на польські костели, при чому кладе на польських ксьондзів такий обов'язок: „каплан од нас презентовани ма напшуд навращаць Русь до косьцьола сьв. Ржимського, дзеці руске хрґциць, і пільноваць, аби у попуф не били хрґчоне“. Та все таки всього українського населення в цій околиці не спольщено. Динівський дідич Микола Станислав Ваповський мусів у 1645 р. для українського населення в Бахорі й Динові подбати про нові церкви. З парохіяльних актів с. Глудна довідуємося, що там у 1648 р. був парохом о. Олексій Стецкович, що сам закупив для цер-

кви ґрунт; окрема самостійна парохія була в с. Варі до 1795 р., коли то її прилучили до Глудна. В половині XVII. ст. побудували собі церкву й українці в Іздебках. Здобулися також на будову нової церкви й українські мешканці с. Лубної. Їхні парохі Іван і Антін Бурзашевські закупили в 1702-18 рр. приходське поле від дідичів Огінських, бо колишнє приходське поле згадана Ваповська передала польському ксьондзові з Ярослава. Та не дивившись на залежність нашого сільського населення від польських дідичів, наш стан посідання на селах цієї частини Посяння в панцизняних часах із малими втратами видержував; подався він тільки в містечку Динові, де число греко-католиків до 1812 р. так змаліло, що в тому році знесли там самостійну греко-католицьку парохію й прилучили її до Бахоря.

Історик галицько-українського розвитку від 1848 р. мусить ствердити сумне явище на Посянні. Саме по знесенню панщини починається там масове польщення нашого населення. Масовий перехід греко-католиків на латинський обряд на Посянні, в околицях Динова й Дубецька, відбувся саме в часах конституційної ери, починаючи 1870-ими роками. Про засоби, якими поляки перетягали греко-католиків на латинський обряд, оповідає свящ. Роман І. Прислопський у виданій власним накладом у Перемишлі 1902 р. книжці п. з. „Перед загальний суд! — Приклад латинізаційної гакати на окраїнах Галицької Руси”. О. Роман Прислопський був у тому часі настоятель гр.-кат. парохії в Дубецьку, тепер він, уже 74-літній старець (уродж. 1866 р.), є парохом у Жегестові на Лемковині.

О. Прислопський стояв осторонь українського національного руху; проте в відношенні до польщини його становище було таке саме, як усіх тих українців, що дорожили кожним членом свого народу, кожною пяддю рідної землі, яку намагалися видерти нам поляки. Так, як умів, обстоював о. Прислопський наш стан посідання на західних окраїнах Лемковини й за часів б. польської влади. Ось кілька прикладів. Переїжджаючи в день нашого свята Введення Преч. Богородиці до храму 4. XII. 1937 р. попри будову ремізи пожежної сторожі, заборонив він мазурові Тадеєві Вантухові працювати при цій будові, мовляв, він живе поміж греко-католиками й по-

винен шанувати наші свята. Коли мазур не послухав нашого священика, цей вплинув на жегестівського солтиса Степана Венгрина, щоб він заборонив Вантухові працювати в наше свято. Дня 26. грудня 1937 р. взивав о. Прислопський у жегестівській церкві вірних підписувати петицію до польського міністерства освіти з домаганням привернути навчання руської (о. Прислопський уживав цього старого нашого національного окреслення) мови, щоб діти могли читати руські релігійні книжки. Тепер учителі — говорив він на проповіді — мало вчать по руськи, тому люди мають жадати, щоб їхніх дітей учили по-руськи й тільки дещо по-польськи. Поляки хочуть їх і їхніх дітей спольщити й коли не будуть робити протестів, то напевно їх спольщать, бо подекуди діти вже не можуть у школі говорити по-руськи, усунено також із шкіл руські образи. Після богослуження скликав о. Прислопський сходи парохіян у шкільній справі в місцевій читальні ім. Качковського; за те польська поліція внесла на нього позов до суду. З його доруки зайнялися збиранням підписів за українською мовою навчання солтиси з Жегестова й Зубрика (дочерна парохія). З цього приводу управителька народньої школи в Зубрику Софія Хвалібуг написала дня 7. січня 1938 р. донесення до новосандецького шкільного інспекторату на о. Прислопського, що він доручив збирати підписи господарів за навчанням українською мовою в місцевій школі.

Наведена сторінка з життя о. Прислопського, так само, як і його книжка кидають жмуток світла на тих старих, непризнаних загалом українства патріотів наших західніх окраїн. Не від речі буде також згадати, що урожденцем Посяння був і Михайло Качковський, що його український загал звик уважати за москвофіла тільки тому, що його іменем назвали основане по його смерті москвофільське товариство. Михайло Качковський народився 24. липня 1802 р. в священичій сім'ї в с. Дубні, ланцутського повіту. В часі своєї кар'єри в суді був якийсь час поза українською національною територією, а саме в Віснічу коло Бохні в 1847-55 рр. Що лиш у 1849 році навчився він із „Зорі Галицької” читати гражданку й одушевлений тогочасним нашим національним підйомом у Галичині рішив своїми ошадностями попірати розвиток галицького письменства в народній мові. Від

1848 р. авторитетом у галицьких літературних справах був колишній друг Маркіяна Шашкевича, професор університету Яків Головацький; трохи пізніше доріс до нього Богдан Дідицький. Оба вони в 1850-их рр. стали москвофілами й на видання в москвофільському дусі брали від Качковського гроші. Проте останній спомагав також письменників і народницького напрямку. Коли в народницькому часописі „Вечерниці” (1862, ч. 4) появилася „Нинішня пісня” Володимира Шашкевича в гарній українській народній мові з провідною думкою єдності всієї України, Качковський, якому вподобався цей вірш, післав авторові 20 австр. ринських. Інший народовецький поет Ксенофонт Климкович вітав Качковського щедрівкою в навечеря Богоявлення 1863 р.: „Вітай наш голуб, батько любий”. Дня 7. листопада 1865 р. студент прав Келестин Топільницький та богослов Омелян Кушик дякували Качковському за „всі безустанні труди коло піднесення духа народнього” серед молоді й славили його словами Шевченка, що його „слава не поляже”. Коли Качковський, як судовий радник дістав емеритуру (20. III. 1872), задумував поїхати на Придніпрянщину. „Поїду на Україну, — говорив він перед знайомими народовцями на Бесіді у Львові — і коли пересвідчуся, що там справді так говорять, як у Галичині, і як ви пишете, то я ваш”. Спершу виїхав він до Швеції, а звідти подорожі на Україну помер у Кронштадті 8. серпня 1872 року.

Коли я згадую Качковського, то не тільки тому, що він був уродженцем Посяння, але й тому, що він памятав про своїх земляків на західніх окраїнах. „До наших часописів — писав він — треба часами й такі (дописи) давати, з котрих наші родимці в Ряшівськім, Ясельськім і Сандецькім могли би здогадатися, що повинні упоминатися, щоб їх народність у судах, урядах і школах була узгляднена”. Наші національні права на західніх окраїнах обосновував він тим, що польська меншість серед української більшості в східній Галичині не є позбавлена в нічому своїх прав. При судових розправах у Самборі Качковський повчав наших селян, щоб говорили тільки своєю рідною мовою й через те обвинювали його поляки за підбурювання селян.

Збереженням нашого населення на західніх окраїнах

перед польонізацією від 1860-их років до світової війни 1914 р. ніхто з чільних галицько-українських політиків не цікавився. Тому, що частина нашого населення на Посянні затратила свою власну мову, наші провідні круги в початках ХХ. ст. самі починали вважати тих наших мешканців Посяння, що говорили по-польськи, за поляків греко-католицького ооряду. Наші мешканці в Лежайську, Дубні, Бонарівці, Опарівці, а згодом і в усіх інших наших селах Посяння, самі почали організувати в себе культурно-освітні й господарські установи. В часі світової війни ті, що не знали української мови, вчилися її, (користаючи з побуту між чисто українським населенням). В 1918 р. в Лежайську, де передтим у місцевій церкві виголошували проповіді по-польськи, само населення зажадало від священика українських проповідей. І доводилося мені чути від громадян Лежайська й Бонарівки нарікання на те, що в 1918 р. Українська Національна Рада у Львові цілком про них забула, а вони ждали визволу з-під польського ярма, і всі були готові боротися за Україну. І з того приводу пригадуються мені миролюбні настрої серед українського населення в Східній Галичині в листопаді 1918 р.; не було клича: йти за Сян по Вислок і Попрад, і через те була демобілізація духа. А наслідком того була втрата спершу Перемішля, відтак Львова, а в дальшому відступ і перехід за Збруч. Після невдачі наших державних змагань у 1918-20 рр. почало галицько - українське громадянство прикладати більше уваги до своїх західньо-окраїнних волостей. Польському напорові, багато сильнішому як за австрійських часів, протиставилися гідно українці Дубрівки, Дубна, Лежайська, Бонарівки, Опарівки, Коростенки, Залісся, Білої та інших наших осель. І хоч поляки їх переслідували, то все ж не було таких масових переходів на латинство, як за конституційних австрійських часів з приводу нашої байдужности на західньому відтинку.

Цьогочасний розвиток українського життя на Посянні вимагає від наших культурно-освітніх діячів пригадати тим, що пропали, хто вони й чиї вони діти. Тимто й доки немає такої історії Посяння, якою може повеличатися Лемковина завдяки цінній праці Ю. Тарновича, варто дати в руки українських діячів бодай оцю брошуру.

Поданий далі в цій книжці текст є переробом згаданої брошури о. Романа Прислопського. Перерібку переклав абсолювент Греко-Катол. Богословської Академії у Львові Петро Олійник, що доповнив описані о. Прислопським події даними з „Шематизму греко-католицького духовенства Апостольської Адміністрації Лемківщини 1936 р.”.

На наше повідомлення о. Прислопського про намір використати його брошуру ми дістали від нього ввічливого листа (з 12. VIII. 1940). В ньому о. Прислопський годиться, щоб ми використали з його публікації ті факти, які нам потрібні. Якщо б ми навели з неї факти, що відносяться до польського ксьондза в Бахорці Е. Дучки, просить у такому випадку зазначити наведені ним причини появи його публікації.

О. Прислопський пише в своїй брошурі, що він, описуючи латинізаційну роботу ксьондза Е. Дучки в Бахорці, не радо це робить; „бо приходить мені, — пише він — як священикові виступати публично проти другого священика, хоч іншого обряду, та виявити факти, вказати на способи мерзенні, низькі, негідні не так священика, але й кожної шануючої себе людини. Одначе совість у мене спокійна”. Чотири роки тягнулася ця робота кс. Дучки. Чотири роки робив о. Прислопський що міг, щоб при допомозі духовних властей замирити справу. Але це йому не вдалося. „Коли отже — пише далі о. Прислопський — відкликуюся до публичної opinii, то змушує мене до того духовна влада кс. Е. Дучки, що не подала іншого виходу”. В своєму „Післяслові” до брошури о. Прислопський ще раз підчеркує, що саме спонукує його випустити її в світ і подати під осуд громадянства латинізаційну роботу на наших західніх землях, „на яку то роботу духовні власті латинізаторів остають глухими, — про що при кожному майже факті, наведеному в цій брошурі, можна було переконатися. — Саме ця мовчанка духовної власті латинізаторів, не здержання їхньої роботи, а навпаки, дальше скріплене її ведення”, — ось причини появи його брошури. Все таки о. Прислопський не віддав її до публичної розпродажі по книгарнях, тільки розіслав її поодиноким галицьким громадянам. Дохід із надісланої за неї належности призначував о. Прислопський на будову церкви в Бахорці. Попри те

поручає о. Прислопський нашим священикам на західніх землях, „нехай би вони зажадали звернення їм вірних, — хоч би в останніх роках”. Оці останні слова о. Прислопського саме актуальні тепер і вони пригадують нам пекучу потребу познайомитися ближче з фактами польщення Посяння.

Д-р М. Андрусяк.

Ще 1717 р. появи́вся польський проєкт на „знищенє Русі”, в якому автор старався усистематизувати польонізаційну акцію нищення українського народу. В тому проєкті автор ділить українське громадянство на два стани: духовенство й селянство. А тому, що духовенство було провідним активом культурного й політичного руху нашого народу, на нього звернули в тому проєкті головну увагу. Автор подає різні засоби винищувати оте духовенство.

Провідною думкою автора було знищити інтелігенцію. А тому, що автор визнавав засаду, що український нарі́д це „хлоп і поп”, — то знищити того „попа”, отже духовенство, це тим самим знищити й українську церкву. Тоді польонізація селянства, думав автор, піде вже легко.

І польонізаційний процес продовж цілих двох останніх століть ішов тією старою, втертою, добре промощеною й випробуваною дорогою. Нищили законно й незаконно всіми можливими засобами українське духовенство, інтелігенцію, Церкву і, — просто кажучи — крали душі, перетягали греко-католиків на латинський обряд, а незєдинених на римо-католицизм. Це була найзвичайніша дорога польщення українців, збільшування числа поляків в Україні й збільшування польського стану посідання. Тому поляки виступали проти освіти української молоді, проти українського університету, проти освіти духовенства, проти шкіл і української Церкви. Якщо могли, то забороняли ставити нові церкви, а старі валили й нищили. Очернювали духовенство, обряд, українську мову, для них не було нічого святого, нічого Божого; ні нічого недоторкального в українців. Робили це не лишень люди світські, але й духовенство, а навіть єпископи. І так львівський польський єпископ Прухні́цкі ще на початку XVII. століття писав до Риму, що „руси́ни — нарі́д темний, грубий, що в них повно ересей, тому

треба знести унію й запровадити католицизм. З тією метою віддавали церкви під нагляд коршмарям-жидам, які за відправи стягали грубі гроші. Поляки трактували наші церкви як коршми, а щонайвище як жидівські біжниці. Щоб не бути голословними, наведемо свідоцтво ще з XVII. ст. Папський нунцій у Польщі Лянчельотті в 1625 році так писав до Риму в звідомленні до Апостольської Столиці: „Як ми в Римі жидів, так тут поляки унію трактують, а їхні церкви трактують на рівні з біжницями”. І між актами в архівах Апостольської Столиці найдемо повно таких свідоцтв, які безсторонно змальовують відношення поляків і польського духовенства до українців і до української церкви. Навіть польські єпископи домогалися, щоб наше духовенство платило їм податки. На услуги свого шовінізму поляки поставили все, навіть релігію й духовенство, яке й служило не раз більше шовінізмові, як церкві. Це була диявольська робота, до якої поляки надуживали святих річей і Бога.

Найсильніший напір робили поляки на ті наші західні землі, що межують із польською етнографічною територією. Ці землі зазнали найбільше лиха й найбільше втрат. Ми втратили сотки тисяч людей і сотки квадратних кілометрів землі. Бо поляки перетягали на латинство й загарбували цілі села й громади. За кількасот років загарбали вони отак цілі повіти й області. А ми мали звязані руки й замкнені уста; ми не могли про це ні голосно говорити, ні писати, а вже найменше мали ми змоги й сили боронитися й відпирати цей напір. Десь вряди-годи виривалося слово протесту чи то в австрійському парламенти, чи таки в польському соймі, та цей голос був голосом у пустині. Ніяких успіхів від того не було. Навпаки, це тільки скріплювало напір поляків. Публікацій на цю тему також майже не було, за винятком хіба деяких слабих відгуків у пресі й малих провінціальних публікацій з області одного чи двох повітів, у яких цю справу трактували дуже поверховно й обережно, бо цензура все нищила й переслідувала авторів.

Майже невідома була й брошура о. Прислопського, який із відомих причин не міг її поширити серед найширших верстов нашого громадянства, а тільки обмежився вислати її деяким громадянам, особливо духовникам. Щоби тепер маємо змогу познайомити наше громадян.

ство із цією книжечкою, вважаючи, що справа нашого стану посідання тепер ще більше актуальна, як колинебудь. Йде про те, щоб ми пізнали, який був стан на цих наших землях перед латинізацією й польонізацією, і який тепер, щоб ми побачили, що ми втратили й що ми мусимо собі відібрати.

Правда, брошура о. Прислопського не показує нам усього того, що діялось тут, на всіх оцих наших окраїнах. Він обмежується тільки до дуже маленької округи, чи навіть до одного села Бахірець, але й це має для нас величезне значення.

О. Прислопський зазначає, що найсильніший був напір поляків над Сяном. Поляки намагалися за всяку ціну спольонізувати полосу між Дубецьком і Диновом.

Автім їх напір був сильний усюди, тільки ж не всюди були однакові висліди, бо була це боротьба обостороння, боротьба дуже тяжка й завзята. Це була боротьба за душі, тимто й була вона страшна, небезпечна й загрозлива, бо виграна вирішувала справу на довгі століття. Цим і пояснюється, чому поляки присвячували стільки уваги цій справі, чому так її підсилювали й так безоглядно та вперто провадили.

Обі сторони знали, що хто виграє боротьбу за душі, той виграє її на цілі століття. Не диво, що наші предки були в цій боротьбі так само вперті, чуйні, тверді й витривалі. Неменш чуйні, тверді й уперті мусимо бути й ми, мусимо твердо й витривало стояти на сторожі нашого стану посідання, наших історичних традицій і нашої етнографічної території.

Голословні запевнення, заяви чи фрази нічого не дають. Тут ролю грає тільки вперта й послідовна праця, національна свідомість найширших верстов нашого населення й повне зрозуміння для цієї справи нашої інтелігенції й духовенства.

Ст. Грабські заповідав свого часу, що 25 літ панування Польщі досить, щоб зліквідувати українську проблему в межах б. польської держави, але історія химерно зажартувала собі з цього великого україножера. Показалось, що польська держава не вміла й сама вдержатись 25 років, а не то, що зліквідувати проблему українства в своїй державі.

Не стало Польщі, але залишились факти, що поляки

покрали нам багато душ на Лемківщині, Посянні, Холмщині й Підляшші.

До Сяну поляки добирались дуже вперто. В авангарді йшло польське духовенство, що замість Христових слів і Божої правди несло польське імперіялістичне ярмо. Посилило воно свій наступ передусім в XIX. столітті. І в минулих століттях був цей напір, але тоді він був звернений особливо на наше боярство й шляхту. Тоді поляки захоплювали провідні верстви. Що лиш у XIX. ст. повели вони наступ на селянство, міщанство й робітництво. Перетягали зразу поодинокі, а згодом то й цілі села.

В 1880—1889 рр. перетягнули масово на латинський обряд село Кремяну над Сяном, на північ від Сянока. В давніших часах Кремяна була самостійною парохією. Останнім парохом був о. Окулович. Але з тої давньої самостійної парохії залишилося під кінець XIX. ст. заледве 30 греко-католиків, яких прилучили до парохії Кінське. В Кремянній залишилась іще старенька дерев'яна церква, але й її намагалися поляки в 1900-1 рр. захопити в свої руки. Яких середників уживали, хай говорить факт, що поляки доробили до церкви другий ключ, відімкнули церкву й присунули престіл до запрестольної стіни, так, як це буває в костелах. Завдяки греко-катол. парохіві в Кінських удалося ще таки задержати цю церкву в своїх руках, але користувались нею вже й латинські ксьондзи. Та вже в 1936 р. в Кремянній не було ні одного греко-католика.

Щоб легше перетягати українців на латинство, поляки старалися понизити наш грецький обряд. Робило це польське духовенство, а за ними йшов увесь польський загал. Легко було їм це робити, бо все, що вони робили, обходилося їм безкарно. Ніколи не траплялось, щоб австрійська прокуратура потягнула кого з них до відповідальности, а польська то й поготів, хоч завжди було багато скарг, особливо в останніх двох десятиліттях років. Вся оця нікчемна їхня робота відбувалась якщо не за почином, то все ж таки за тихою згодою цілої адміністрації й урядових чинників. І звичайно так бувало, що польське духовенство, а за ним і увесь польський загал кидали на українське духовенство різні клевети й очернювання, робили найрізніші доноси, явні й тайні і т. п.

А зокрема старалися понижувати звичаї й обичаї

духовенства, наш обряд і церковні церемонії, нашу мову й церковно-словянську вимову в церковних книгах і відправах. У своєму шовіністичному засліпленні не звертали вони уваги на ніщо, що могло б їх вязати. Для них не було нічого святого і недоторкального. Вони крали й присвоювали собі чудотворні ікони (як белзьська чудотворна ікона Богоматері в Ченстохові), а чого не могли присвоїти, то старалися оплюгавити й очорнити, а як не те, то бодай осмішити в очах народу, щоб тим способом скоріше й легше перетягнути його на латинство й вслід за тим зденаціоналізувати. Це була стара випробована практика поляків, якої вони трималися ввесь час історичної боротьби з українцями. Не гордили нею, але із запалом, гідним кращої справи, користувались нею і в XIX. століттю й у сучасному XX.

Отак робили вони і в Динові. Яка була ця їх підла, кретинна робота, нехай творить такий приклад: Недалеко Динова є головна оселя монахів єзуїтів Стара-весь, куди йдуть на відпуст люди з цілої округи. От і після повороту з одного такого відпусту розійшлася по Динові вістка, що український священник, що відправляв Богослужбу в костелі в Старо-весі „купів у жида булкен і на ней одправів мшен съвентом”. Про це говорили всі поляки. Та коли консисторська комісія з Перемишля хотіла прослідити, хто пустив цю вістку, від кого вона вийшла, то поляки так покермували справою, що винувників не вдалося найти. Це трапилось у другій половині XIX. ст. А як берегли поляки цю брехню й користувались нею, свідчить про це такий випадок: Під кінець дев'ятих років, багато літ по згаданій події, посперечались між собою два динівські міщани — українець і поляк. Епілогом тієї сварки була скарга, що знаходиться в архіві прокуратури в Сяноці; її відпис зберігається в актах греко-католицького парохіяльного уряду в Бахорі. В тій скарзі говориться про того поляка, що він „публікувал” українця „горшонцимі виразами, надто виволивал публічне, гдє згромадзіло сен мнуство людзі і дзеці: Ти псякрєв русіне, греку, шизматику! Як вас поп комунікує, пшийдє до жида, купі булкен за 3 крайцари і дає вам по кавалку лижицом до гємби, — а то паскудне русіни...” На свідків наведено 12 осіб. Це не був відірваний факт; таких фактів багато всюди, де лиш поляки

провадили латинізацію нашої церкви і польонізацію населення. „І в Динові в рр. 1878—80 перетягнули вони на латинський обряд більше число міщан грецького обряду. Перетягали вони й давніше, але в згаданих роках це перетягання стало вже масове. Динів був давніше великою самостійною українською парохією, та тепер там лиш мала громадка греко-католиків, що прилучені до парохії в Бахорі. Історик Михайло Гарасевич у своїй „Історії української Церкви” — згадує про „церкви на динівським передмісті”... з чого виходить, що в Динові колись було більше українських церков, та в перших роках ХХ. століття там лишилась тільки одна маленька дерев'яна церковця”. Отак тратили ми в Динові і землю і пам'ятники і людей.

„В 1892 р. перетягнуто на латинський обряд цілий присілок Уляниця (1936 р. був там тільки 1 греко-католик) над Сяном, приналежний до греко-кат. парохії в Бахорі. Коло тієї роботи прислужився найбільше лат. сотрудник кс. Носек (Жулкинський), що влегшував собі працю та популяризувався при тому так, що брав дуже живу участь у вечерницях по сільських хатах, хрестинах, весіллях — і т. п.”

У висліді маємо тепер там такий стан, що в парохії Бахір, яка складається (враховуючи присілок Ходорівку) із 9 місцевостей було в 1936 р. 1.022 українців грек.-кат., 1.200 жидів, а 10.000 римо-католиків, яких урядово вважали за поляків. Українці греко-кат. мали лиш одного священика, а римокатолики 6. На місці зліквідованих церков станули костели й каплички, в яких поляки старалися утвердити перетягнених українців у римо-католицькому обряді та зробити з них поляків.

Ще далеко перед тим, бо 1875 р. перетягнули на латинський обряд всіх українців із села Сільниці над Сяном. При греко-католицькому обряді залишилася в тому селі лиш одна родина. При перетяганні використали поляки ту обставину, що мешканці Сільниці належали до парохії в Павликомі і були обов'язані заплатити конкуренційну данину на будову приходських будинків у Павликомі. А треба згадати, що Сільниця була давніше самостійна українська парохія В початках ХХ. ст. там лишилось тільки місце, де стояла церква, а місце де

стояли приходські будинки, називали ще до війни „пробощуфка“. Українців, яких поляки перетягнули на латинський обряд — прилучили до своєї парохії в Делягові.

Окремими й самостійними українськими парохіями були колись села Кінське, Вітрилів і Криве. Та згодом як поляки перетягнули греко-католиків на латинський обряд, зліквідували самостійні парохії і злучили їх в одну із осідком священика — в Кінському. І тому в Кінському ще до сьогодні маємо більшість українців греко-католиків. В 1936 р. було там 680 греко-кат., а 50 римо-кат.

Інша судьба натомість зустріла Вітрилів, Криве та Темешів, що належать також до парохії в Кінському. Темешів перейшов ще найскорше на латинський обряд і то в цілості так, що тепер із греко-католиків у Темешеві лишились тільки метрикальні книги, які свідчать про тих українців, що є тепер римо-католиками.

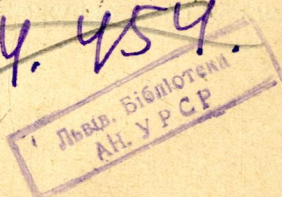
Вітрилів і Криве перейшли масово на латинство в 1914—1920 рр. так, що до року 1936 у Вітрилові було 250 українців грек.-кат., а римо-католиків 1000; в Кривому греко-католиків тільки 57, а римо-католиків аж 1304. Скористали вони з того, що 1912 р. згоріла в Кінському „з невідомих причин“ парохіяльна церква, а нову збудували зойно у 1927 р.

Не минула польонізація й латинізація Селиськ і Дуброви. Селиська винародовлювали поляки вже в половині XIX. ст., але тоді спинив цю акцію еп. Снігурський у той спосіб, що переніс грек.-кат. священика з Володзі до Селиськ. У Дуброві скористали поляки з тої обставини, що там від 1805 р. не було церкви й довели до того, що 1901 р. число греко-католиків змаліло до 90 душ, а 1914 вже лишень до кількох. 1936 р. було там лиш 5 греко-католиків.

„В рр. 1874—76 перетягнули на латинський обряд більше число міщан українців міста Дубецька над Сяном.

Дубецько було давніше великою українською парохією. Згодом одначе, коли відлучили від нього села Руське-Село 1857 р. латинізація зменшила ще більше цю громаду.

В Дубецьку забрали поляки і найкращі огородові ґрунти греко-католицької парохії. Про їх приналежність

до греко-католицької парохії, так само як і в Сільниці свідчить лиш назва „попівство”, яка до світової війни була нотована в табулярних книгах.

Під кінець XIX. ст. перетягнули на латинський обряд значне число вірних давнішої самостійної української парохії Бахірець, із якої лишилося ще в перших роках XX. ст. около 300 греко-католиків.

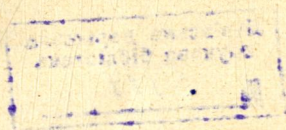
Поляки не лиш крали душі, вони й у своїх наукових виданнях фальшували статистичні дані і поменшували число українців, побільшували число поляків. Так нпр. у польськім „Географічнім словнику” з 1880 р. автори не знайшли в Бахорці ані одного греко-католика, а тим часом тоді було їх там ще більше як 300. Натомість поляків нарахували вони там 930 душ.

Брехнею, підступом, насильством, грішми і всякими іншими засобами перетягали поляки греко-католиків на латинство й робили з них поляків. Це була побіч гноблення єдиного їх „культурна місія” на Сході Європи й на українських землях.

На Бахорці зупиняється автор згаданої брошури трохи докладніше і подає приклади, як поляки латинізували й нищили греко-католицьку церкву.

„Бахірець — село над Сяном, між Дубецьком і Динівом, при т. зв. угорськім шляху, з Перемишля на полудневий захід. Ще під кінець XVIII. ст. був Бахірець самостійною греко-католицькою парохією. Була там церква, приходські будинки, був і парох. До тої парохії належало і село Костева. Та в 1794 р. згоріла тут церква й приходські будинки. Тоді парохію звинули, а греко-католицьку громаду прилучили до Дубецька разом із приходськими ґрунтами. Греко-католиків із Костеви прилучили до Бахіра.”

„Та не однакова була доля вірних звиненої парохії. Бо в Костеві лишився такий стан, який був підчас прилучення до Бахора. Вплинула на це та обставина, що до Бахора недалеко, та що там довгі літа не було польської школи. А треба знати, що польські школи всюди були засобом польонізації, а вчителі розсадниками польської мови й польського духа, та польської „культури”. У висліді Костева не тільки залишилася при греко-католицькому обряді, але й при українській мові. Творить вона мовби оазу, окружену звідусіль селами, в яких уже

більшість творять римо-католики, що говорять по-польськи, хоч у них і живуть там ще українці греко-католики громадяни, чи поодинокими родинами. Та вже й вони вживають лиш польської мови, хоч їхні батьки та діди говорили тільки по-українськи. Зовсім інша доля стрінула Бахірець. В Бахорці є в селі польський костел і польська парохія; до церкви до Дубецька трохи далеко, а в школі, викладова мова польська. Української мови зовсім не вчать і не святкують українських свят, хоч значне число шкільних дітей, — бо пята частина — українці.

З хвилиною, як звинули самостійну парохію, поляки посилили в Бахірці польонізаційний напір на українців. В багатьох випадках вони вживали навіть грошей. Польонізація йшла в Бахорці скорим ходом уперед. З українців залишилося заледве в 1902 р. около 300 душ. Та й ці рештки вживали лиш польської мови, хоч їхні діди говорили по-українськи. Та національна свідомість цих рештків була досить велика. Вони почувалися завжди українцями і виявляли вірність своєму обрядові. Їхнє привязання до свого обряду є таке глибоке й сильне, що може послужити прикладом для багатьох.

Такий стан міг би був лишитися й на дальше, бо ж у тих сторонах є не лишень поодинокі родини, присілки, села, але і цілі парохії, яких вірні греко-католики вживають лишень польської розговірної мови, а української навіть не знають, — одначе вони зачисляють себе до українського народу і почуваються українцями.

Та — як пише о. Прислопський — такий стан у Бахорці не подобався польському ксьондзові Е. Дучці, що прийшов у дев'ястотих роках до Бахорця. Він уважав одним своїм завданням златинізувати оту решту вірних, греко-католиків, що ще залишилася. На поміч йому прийшла школа, учителі і багато інших чинників та й адміністрація. Вони довели ту „війну за українські душі до крайності”.

Кс. Дучка робив свою хуліганську роботу під плащиком костела. Він розбивав подружжя, вносив роздори в родинне життя, руйнував людське життя, зводив на манівці невинні душі і доводив до руїни побожних, вірних своєму обрядові українців. Це був один із тих шовіністів між польським духовенством, що робив із

костела-Божого храму — торговицю і торгував у ньому людськими душами і життям.

Ще сумніше те, що духовна влада римо-католицького обряду, а в тому випадку єпископська курія апробувала цю роботу й потурала їй. Всюди перед світом кричали, що вони католики, що вони служать вірно Богу, а в дійсності служили лишень розяреному польському звирячому шовінізмові, не перебираючи в засобах.

І сьогодні, коли про це писати в європейській пресі, чи хочби католицькій пресі Велико-Німеччини, то католицькі німецькі круги просто не хочуть вірити, щоб щось подібного могло діятися. Бо поляки обманювали цілий культурний світ і Апостольський Престіл, а скрито робили свою кретину роботу. Довгі роки тягнулася ця робота, що взивала за пімстою до неба.

Кс. Е. Дучка — є типовим прикладом польського душехватського духовенства.

„Він як запеклий латинізатор-душехват, ще в Ліску, де був адміністратором, перетягнув на латинський обряд одну міщанську родину.

„Та не дивлячись на те все — пише автор — наміром моїм було вдержувати з ним сусідські взаємини, щоб тим способом паралізувати евентуальні латинізаторські розмахи й дати гарний примір вірним обох обрядів у Бахорці. Це ж знову було тим більше побажане, що я від часу до часу був змушений відслужити в костелі св. Службу Божу (церкви в Бахорці не було), висповідати дітей, яким задалеко було до церкви до Дубецька, відправити похорон і т. д.

Не довго одначе вдалося вдержати сякі-такі взаємини. Кс. Е. Дучка звінчав без голошення заповідей у церкві могого парохіянина Василя Кашицького, двірського слугу, зі своєю парохіянкою. Зробив він це так спритно, що в мене не було навіть можности в час за-протестувати. Заки я про це довідався, було вже по всім. — Як це могло статися?! Кс. Е. Дучка вистарався про звільнення від голошення двох перших заповідей, — а виголосив лиш одну, — і зараз же звінчав. Вінчання це перед світською владою неважне, бо після 74. статті цивільного закону до важности супружжя вимагається бодай одноразового виголошення заповідей в парохі-

яльній церкві нареченого й нареченої. В півтора року пізніше одержав я повідомлення із староства, що Кашицький зголосив перехід на латинський обряд і що староство прийняло зголошення до відома. Очевидно, що перехід на латинський обряд півтора року пізніше по вінчанні, не впливає на його неважність перед світською владою. — Коли ж я вказав кс. Е. Дучці на наслідки того роду вінчання, він просив не робити вжитку, а за це обіцяв провадити себе й поступати на будуче коректно в обрядових справах. Те саме обіцяв він другий раз у моїй хаті.

По тих двох обіцянках виходить на денне світло такий факт:

Коли я відвідував моїх парохіян в Бахорівці із свяченою йорданською водою, увійшов я в хату Йос. Гицкевича (він поляк, але його жінка українка), який почав жалуватися в прихвності більшого круга людей, що кс. Е. Дучка при св. сповіді звернув йому увагу, що як його (Гицкевича) жінка (яка була тоді в тяжі) вродить доньку, то щоб не важився нести до хресту до церкви до Дубецька, тільки до нього до костела. „Тим билем — сказав Гицкевич — так згоршони, же не ведзялем, гдзе сен знайдуен...”.

Кс. Дучка хотів цей факт заперечити, як довідався, що я про нього знаю. Він прислав Гицкевича до мене, щоб відкликав те, що сказав мені в своїй хаті. Та Гицкевич замість відкликати, зізнав удруге те саме в моїй парохіяльній канцелярії, при свідкові, до протоколу парохіяльних чинностей. Коли ж кс. Дучка бачив, що справи затушувати не дасться, він написав мені письмо, в яким проситься як шкільний штубак, щоб йому все це дарувати й простити та обіцяє, що він більше не буде вживати сповідальниці та казальниці до душехватської роботи.

Та що було з тим фактом робити?! Можна вести боротьбу з людиною, яка держить себе на висоті розпочатого діла, хоча б воно й не було гарне. Та що робити з противником, який хоче провадити і провадить боротьбу, але коли бачить, що з ним погано, проситься, обіцяє поправу, упокорюється і т. п. Перемога над тим, хто сам уступає, проситься й упокорюється, не є перемогою. Треба йому простити, та хіба змилосердитися

над ним. Я отже все простив, змилосердився над кс. Е. Дучкою, — і спрятав у мої парохіяльні акти ту третю обіцянку поправи, та тепер уже письменно.

Та треба знати, що випадок із Йос. Гицкевичем не був одинокий. Інший парохіянин кс. Дучки — Антін Камінський, якого жінка була українка, розказував іншим людям, що й йому казав кс. Дучка принести дочку, яка мала народитися, до хресту до костела, а не до церкви, і завжди пригадував Камінському: „Жебись не запомнял”. Антонові Камінському народилася дочка і він заніс її, не зважаючи на протести жінки — до хресту до костела. Та жінка вперлася і поставила на своїм. Камінський мусів принести дочку хрестити до церкви.

Але не довго держався кс. Е. Дучка й третьої, письменної, обітниці поправи й не довго цинив те випрошене в мене прощення! От приклад: Його парохіянин Павло Венкляр, двірський слуга, женився з моєю парохіянкою Т. Клячак, двірською зарібницею. Все спочатку гарно. Заповіді виголошено в церкві й у костелі, вінчання назначив я на четвер і на те молоді згодилися. День перед тим, т. зн. у середу, коли за приписами нашого обряду не вільно вінчати, — заїжджає „весілля” перед церкву. „Що такого сталося? — питаю молодого, — таж вінчання було назначене на завтра!”. — „Дзисяй казано нам ехачь! Ютро мне зе служби не пушон!” — „Я сьогодні звінчати не можу” — говорю йому. Коли ж він знову почав обстоювати при своєму — я позволив на те, що можуть забавитися, коли вже почали „весілля”, а на завтрашній день щоб приїхали раненько лиш обоє, з двома свідками, і я їх звінчаю. „Пшез то бенден мял венкше кошта” — відповідає мені жених. „Щоб були менші кошта, то звінчаю завтра за дармо” — говорю йому. — „Дзисяй далі мі конє за дармо, ютро бенден мусял наймоваць фурен”. — „Що коштує фіра?” — питаю. — „Шесцьдзесьонт центуф”. — „Дам ще 1 зл. на фіру” — кажу йому.

Тими аргументами переконав я вкінці „молодого” — й він відїхав із тим, що наступного дня приїдуть обоє до вінчання лишень з двома свідками.

Перед вечором того самого дня я довідався, що вони повинчалися в костелі в Бахорці, куди їх зараз повели, як тільки вернулися з Дубецька...

Чи не було це все наперед уложене? Вінчання це

було важне, одначе з уваги на „Конкордію“ воно не дозволене, бо повинен вінчати парох молоді. Та чи однаково обов'язує „Конкордія“ латинський клир? З уваги на наш обряд вінчання відбулося в заборонений час — в середу. Але ж чи латинізаторів обходять приписи нашого обряду? Таких випадків було дуже багато. Вони й були причиною подружньої незгоди. От нпр. знову такий випадок:

Михайло Венкляр, римокатолик, і Розалія Романська, моя парохіянка гр.-кат. обряду, пібралися. Обое крайно бідні, двірські зарібники. Не мали не лише кусника землі, але й хати, а жили в двірському робітничому домі. Пібралися з любови в тій надії, що трудом і ощадністю доробляться кращої долі. Не довго однак був у них той сімейний спокій. От раз приходить вона до мене й жалується, що чоловік намовляє її перейти на латинський обряд. Вона противиться тому, тимто й у них із тої причини незгода й сварня. Я попросив її прийти до мене з чоловіком. Прийшли. Я старався переконати її чоловіка, щоб не йшов за підшептами свого священика та щоб залишив жінку в спокою при її обряді, бо їм бідним зарібникам не про обряд сперечатися, але взятися щиро за працю, щоб чогось доробитися. Я був певний, що він піде за моєю радою. Але де там! Як лише вийшли обое від мене на вулицю, він відізався при людях до своєї жінки: „Як вруцен до дому, то цен ржуцен на земен і так длуго бенден тлукл, аж повеш, же бендзеш полькон, як наш ксьондз хце!“ — Що дальше діялося, не знаю, досить, що незабаром я довідався, що вона сповідалася й причащалася в костелі в Бахорці.

То мене здивувало. Поїхав я до того панського дому, щоб на місці розслідувати діло. Очам моїм представився такий вид: на лаві сиділа дуже засумована старенька мати Розалії — вдова, на печі лежала вона сама — хвора. „Ти слаба, Розаліє?“ — питаю. — „Так, од часу, як сповядалам сєн в косьцєле, заслаблам“ — відповіла, й з великим жалем почала розказувати, як це сталося. Чоловік не давав їй спокою, сварням не було кінця. Довго опиралася вона тій думці, щоб змінити обряд. Обдумали вони з матір'ю, щоб вибратися в назначений день до сповіди, — ніби то до костела, а поза село піти до церкви до Дубецька й у церкві висповідатися. Потім одначе роз-

думали, що коли це викриється, то буде ще більше нещастя в хаті. Так і рішилися піти до костела, але разом просити кс. Д., щоб її не сповідав. „Станула я собі коло дверей та думаю, що може ксьондз мене не побачить і я вернусь несповідана додому. Та це не вдалося. Косцельний казав мені йти до сповіди. Я пішла й по руках цілувала ксьондза, щоб мене не сповідав, бо то не буде добра сповідь, як вона вимушена. Але це не допомогло. Висповідав мене й заприचाщав. Я вернулась додому й від того часу захорувала”. — Бачив я, що маю перед собою жертву знасилуваних обрядових почувань; постарався її успокоїти, вияснюючи, що сповідь і Причастя після лат. обряду не змінюють ще обряду, й що вона далше може придержуватись греко-католицького обряду. Нещасна та жертва латинізаторської роботи, користаючи з того, що чоловік виїхав на заробітки до Америки, хотіла б назад вернутися до свого обряду, та боїться це зробити.

Просто із двора поїхав я до кс. Е. Дучки, представив йому в різких словах цілу мерзенну його роботу, вказав на недодержування слова, негідне кожного чоловіка, — заявив, що більше перед жадними його просьбами уступати не буду, зриваю з ним усякі звязки, а всі його діла віддам до вирішення його духовній владі. — „Моя влада ніц мі не зробі” — відповів кс. Е. Дучка, і з тим я відїхав.

Зібрав я отже всі факти, поїхав до Перемишля й особисто вручив ту жалобу латинському єпископові І. Пельчарові.

Та кс. Дучка робить своє далше.

Довідуся пізніше, що він голосить заповіді мому парохіянинові, двірському слугі — Дмитрові Клячакові та своїй парохіянці Катерині Чайковській, але мене не повідомляє, щоб і я проголосив заповіді. А між молодими заходило якесь посвоячення II. ступня, що було поважною перепonoю до заключення подружжя. У таких випадках, де молоді не є одного обряду, оба єпископські ординаріати розрішують від перепони, евентуально передають до розрішення вищій духовній владі. Не прийшло мені отже навіть на думку, щоб кс. Е. Дучка в такій важній справі відважився затаїти гр.-кат. обряд же-ниха. Я думав, що заповіді будуть проголошені і в церкві. Коли ж одначе й друга заповідь була виголошена

в костелі й заходила небезпека звінчання на підставі не-
правильно вистараної диспензи, а перед світською вла-
дою виринала справа неважного подружжя з причини
невиголошення заповідей в обох парохіях молодих —
я віднісся в тій справі телеграфно до лат. єпископського
ординаріату в Перемишлі й рівночасно вислав відповідні
документи. Ну, й що ж?! Третя заповідь вийшла, молоді
звінчані — а мені навіть нічого не відповіли, ані висланих
документів не звернули...

Кілька місяців пізніше одержав я повідомлення зі
староства, що Дмитро Клячак зголосив перехід на лат.
обряд і що староство це зголошення прийняло до відома.
Та тому, що це зголошення зроблено й вирішено після
вінчання, воно не усуває неважності супружжя перед
світською владою.

Це вже був третій випадок, що староство прийняло
зголошення переходу на лат. обряд. Я пішов у тій справі
до староства, щоб запротестувати проти такого прий-
мання переходу на лат. обряд, бо ж той перехід не був
добровільний, а зголошення може також без відома сто-
рін. На доказ того просив я показати мені зголошення
про зміну обряду Дмитра Клячака. Показалося, що воно
було написане... власною рукою кс. Дучки. Чи ж не скан-
дал?! Мабуть 6. стаття закону з дня 25. V. 1868 р. (В. з. д.
49), на який покликався кс. Е. Дучка, коли писав для
Дм. Клячака зголошення про переміну обряду — є про-
тивна розпорядкові духовної влади, що до переміни
обряду! Хіба, що кс. Е. Дучку не обов'язують постанови
духовної влади”.

Про активність згаданого душехвата при перетяганні
на латинство шляхом т. зв. мішаних супруж свідчить ще
кілька прикладів із того ж таки Бахорця.

„Францішок Квасіжур, лат. обряду, і Катерина Мур-
мило, греко-кат. обряду, звінчалися Робити з того які-
небудь різниці, що вони обоє не є одного обряду, не при-
ходило їм навіть на думку. Не довго одначе тішилися
вони родинним щастям і спокоєм. Чоловік почав дома-
гатися від жінки, щоб вона не йшла більше до сповіді
до церкви, але до костела в Бахорці, цебто, щоб пере-
йшла на лат. обряд. Він і признався їй, що того домага-
ється від нього кс. Е. Дучка. Жінка одначе ніяк не хотіла
згодитися на перехід на латинський обряд, а що чоловік

не перестав домагатися, почалися в хаті спори й незгода. Щоб зліквідувати ці непорозуміння, жінка пішла вкінці з плачем до сповіді до костела. Вернувшись одначе від сповіді совість не давала їй спокою. Думка, що вона змінила обряд, мучила її так довго, аж вона вирішила під жадною умовиною не йти більше до сповіді до костела, але вернутися знову до свого обряду. Коли ж сподівалася народин дитини й хотіла наперед висповідатися, вибралася в тій цілі до церкви до Дубецька. Чоловік одначе, памятаючи домагання кс. Е. Дучки, не дав собі про те навіть говорити. Почались знову спори, незгода і т. ін. Тим разом одначе жінка постановила, щоб там не було, не йти більше до сповіді до костела, а як їй не дадуть відбути сповіді в церкві, заявила, що хоч би вже через ціле своє життя не мала ані разу сповідатися, то в костелі таки сповідатися не буде.

Як я про те все довідався, заявив їй, що можу приїхати до неї до хати висповідати її й запричащати, якщо вона цього бажає. Коли про мій намір довідалися латинізаторські душехвати в Бахорці, дозволили вкінці тій нещасній жінці відбути сповідь у церкві в Дубецьку, що вона й зробила.

Коли ж вродилася донька, занесли її, не зважаючи на просьби й протести матері, до хрищення до... костела. Згіршилися тим навіть запрошені до хресту „куми”, хоч вони були латинського обряду, й один із них, довідавшись, що дитина має бути охрищена не в церкві, але в костелі, — відмовився бути хресним батьком (кумом)”.

Не від речі буде долучити тут ще один факт, маркантний для польського духовенства.

„Катерина Бучко, греко-кат. обряду, з причини крайньої бідноти своєї матері, була ще як 4-літня дитина віддана на виховання бездітним Іванові й Маріянні Макух у Бахорці, які були лат. обряду. У тих своїх нових „родичів” (називала вона їх „татом” і „мамою”) перебувала вона більш 20 років і за весь той час придержувалася греко-католицького обряду. Жилося їм добре. Коли ж прибув до села кс. Е. Дучка, користаючи з того, що вона була віддана на виховання його парохіянам, вибрав собі її як жертву своєї латинізаторської роботи та почав намовляти її до переходу на лат. обряд. У тій цілі приносив їй образки, давав медалики і т. д. Вкінці вдалося кс.

Е. Дуччі підмовити її прибраних батьків, так, що вже й ті почали наклонювати свою вихованку до переходу на латинський обряд. Катерина Бучко довго опиралася, однак її примусили піти до сповіді і до костела”.

„Було то в день відпустовий в Бахорці, коли і я — після прийнятої практики від ряду літ — відправляв там у костелі Службу Божу. Катерина Бучко, висповідавшись, хотіла скористати з того, що відправлялась і наша Сл. Божа, та запричащатися після грецького обряду. Не вдалося однак. Кс. Е. Дучка, як показалося, передбачив ту евентуальність та віддав свою жертву під нагляд костельної прислуги. „Органіст” взяв її за рамя й казав іти до св. Причастя після латинського обряду. Катерина Бучко, коли побачила, що для неї нема виходу, бо Служба Божа в грецькому обряді вже скінчилася — прийняла св. Причастя після лат. обряду. Але зараз зробилося їй так соромно, огорнув її такий жаль, що таки зараз у костелі розплакалася. Вийшла з плачем з костела й далше коло костела плакала. Прийшов отже знову до неї „органіст” і почав успокоювати, щоб не плакала, — „бо то вшистко єдно, — бо єст єден Пан Буг”.

Цілу справу затушували і Дучка держав Катерину Бучко далше під строгою опікою. Вона ж не розставалася з думкою вернутися до свого обряду. Коли ж щораз виразніше виявляла свій намір, старався він всіми способами до того недопустити. Вживав різних засобів, давав їй у себе роботу, обдаровував яблуками, та коли те все не багато помагало, лаяв її словами „галґаніца” і т. д. Вслід за тим противилася рішучо вже й прибрана мати, щоб Катерина Бучко вернулася до греко-католицького обряду (батько помер). В хаті почалися з того приводу великі непорозуміння між прибраною матір’ю й вихованкою. Вона ж, ідучи за голосом своєї совісті, в чому піддержували її й деякі вірні греко-кат. обряду в Бахорці — постановила вернутися до свого обряду й у тій цілі хотіла йти до св. сповіді до церкви до Дубецька та сказала про те своє рішення прибраній матері. Та ж знову заявила гнівно: „Як пшейдзеш назад на руске, жебись сен мі до халупи не показивала”, й, користаючи з того, що зимова пора, замкнула її теплу хустку до своєї скрині. Катерина Бучко всетаки, рішившись раз вернутися до свого обряду, не зважала на погрози й, не

оглядаючись на те все, що може її стрінути, найближчого дня прийшла до Дубецька, в морозну пору без жадної хустки, в щоденній своїй одежі. Позичила собі хустки в міщанки, в якої часами заробляла, прийшла до церкви, висповідалася й прийняла св. Причастя.

Коли ж вернулася вона до Бахорця, застала дім замкнений; „мами” не було дома. Очікувала все таки її в сусідній хаті. Коли ж це тривало вже задовго, бо „мама” вернулася аж над вечором, Катерина Бучко могла вже догадуватися, що її чекає. Огорнув її страх, що „мама” може задержати й останню її одежину й нагнати без нічого; в тій розпущі витягнула „скобель” при дверях хати, перенесла свою одіж, хоч і не всю, до сусіда та вбивши „скобель” з колодкою на своє місце, очікувала в сусіда, що буде дальше; вірила й не вірила в те, що її проженуть. Врешті вернулася „мама”. Прийшла до хати й Катерина Бучко. Коли „мама” побачила її, прогнала її з хати зі словами: „Дзядовські русіне, заберай мі сен з халупи”.

І жертва латинізаторської роботи кс. Е. Дучки забралася з плачем з хати, в якій прожила 20 літ у найбільшій згоді, з прибраними батьками. Не маючи що з собою робити, прийшла до Дубецька й найнялася на службу в жида недалеко церкви, потішаючись тим, що буде могли хоч до церкви ходити. Трудно однак було погодитися з цим, щоб вона, що стільки натерпілася за свій обряд, вислугувала тепер за те по жидівських домах. Треба було найти для неї якусь кращу працю.

„Про поворот до Бахорця не могло бути й мови, бо „мама мувілі, же не маш сен по цо до халупи показиваць, кеди на руске пшистала”. — А ревні латинізатори почали кидати ще й клевети й очорнювання, щоб себе виправдати”.

Щоб дати кращий образ діяльності кс. Е. Дучки, ось іще приклади з поближких місцевостей, у яких діялось це саме, що й у Бахорці.

„В латинській парохії Делягова, до якої прилучено перетягнену на латинство Сільницю, настоятелем був кс. канонік І. Стелинський. Нема місця тут наводити всі його латинізаторські подвиги, але досить і цього, про що мова нижче. Оцей кс. Стелинський звінчав греко-католичку Марію Дробко з Пяткової Руської без голошення заповідей взагалі та без голошення заповідей в п'ятківській

церкві зокрема. Це вінчання з уваги на § 74 цивільного закону перед світською владою не важне, бо ж не виголошено ані одної заповіді в обох парохіях молодих. Відносний парох Марії Дробко протестував проти того, віднісся до лат. консисторії в Перемишлі, та все надармо! Той же ж кс. Стелинський, без голошення заповідей українській парохіянці із Селиськ Марії Завадській, в її парохії, звінчав її з Петром Ціхоцьким, лат. обряду, також не своїм парохіянином. Вінчання те також неважне перед цивільною владою з тої самої причини, що й попереднє. Правда, староство в Березові прийняло на кілька днів перед вінчанням до відома зголошення про зміну обряду Марії Завадської, але відай тоді, як ішли заповіді, вона була ще грецького обряду й була так довго, доки староство не прийняло до відома її зголошення. А як розважити, що кс. І. Стелинський не був парохом і нареченого, то це вінчання неважне зовсім і перед духовною владою, хіба, що кс. Стелинський одержав потрібну делегацію від пароха нареченого.

Парох М. Завадської із Селиськ протестував проти такого беззаконня до всіх можливих властей, очевидно й до лат. консисторії в Перемишлі, але на це не одержав жадної відповіді.

А як кс. канонік Стелинський любить український нарід, доказом того хай послужить факт, що навіть на проповіді в костелі в Делягові назвав українців „всцекле русіни”. А як він любить українських священиків, видно хочби з того, що в костелі в Делягові висказався про українського священика із Павликоми о. І. Городецького „всцекли русініско” і т. д.

Або інший приклад:

В Бахорі, коло Динова, був експонований лат. сотрудник кс. Ант. Сенковський. Що він був вийнятий у душехватській латинізаторській своїй роботі з-під обов'язуючих законів, вистарчить навести такі факти:

Без голошення заповідей звінчав Катерину Машак, гр.-кат. обр., в церкві Бахорі, то є на терені її парохії із своїм парохіянином лат. обр. Войтіхом Белець, перетягаючи її тим самим на латинський обряд.

Без голошення заповідей Марії Теслі (гр.-кат. обр.) в церкві в Бахорі — звінчав її зі своїм парохіянином лат.

обряду А. Шалайко, перетягаючи її тим самим на лат. обряд.

Без голошення заповідей Марії Урбаняк (гр.-кат. обряду) в церкві в Бахорі — звінчав її зі своїм парохіянином лат. обряду Н. Галик, перетягаючи її тим самим на лат. обряд.

Без голошення заповідей Вікторії Заяць (гр.-кат. обряду) в церкві в Бахорі — звінчав її зі своїм парохіянином лат. обряду В. Белец, перетягаючи її тим самим на лат. обряд.

Усі ці вінчання по думці цивільного закону § 74 неважні. Та польське духовенство зовсім на це не звертало уваги. А кс. Ант. Сенковський, коли настоятель церкви в Бахорі, гр.-кат. священник о. Й. Мащак, протестував проти латинізаторської роботи — цей латинський священник заявив: „Нас Конкордія не обов'язує”.

В містечку Бабичі над Сяном лат. парохом був кс. Войтіх Пругар. Він звінчав греко-католичку Марію Кріль, уроджену в Руській Пятковій і замешкалу в Тарнавці, без голошення заповідей у церкві в Іскані в її парохії — зі своїм парохіянином Іваном Бучком, перетягаючи її тим самим на лат. обряд. Це вінчання перед цивільною владою не важне. Український священник доніс про це до лат. консисторії. Але, як звичайно, не дочекався відповіді.

Примір знову, як і попередні, наведений з парохіяльних книг. З діяльності кс. Пругара ще такий факт:

„Явились у моїй парохіяльній канцелярії Павло Кураш, лат. обряду з Тарнавки, парохіянин кс. Войтіха Пругара й моя парохіянка з Ненадової, Катерина Климчик, у цілі списання з ними передшлюбного протоколу. Заповіді повинні були голоситися в церкві в Дубецьку й у костелі в Бабичах, зн. в обох парохіях женихів. Після списання перешлюбного протоколу вручив я женихові Павлові Курашеві письмо до лат. парохіяльного уряду в Бабичах, у якому навів потрібні дати до голошення заповідей. Та ще того самого дня прибігає до мене назад із Бабиц Павло Кураш із письмом, яке я йому вручив і розказує, що як кс. В. Пругар побачив, що він хоче женитися з українкою, попав у великий гнів, не дав йому слова промовити, викрикуючи: „Я не хцен русінкі! Я не хцен русінкі! Ідзь себе до русіна, до Дубецка!” — й тру-

чаючи його, випровадив аж за браму парохіяльної огорожі. (Тут ішло про те, щоб українка не прийшла на поле його парохіянина).

Павло Кураш прийшов отже до мене, „русіна”, сказав, що від наміру женитися з Катериною Климчик не відступає, просив голосити заповіді в церкві й постаратися, щоб вони були виголошені й у костелі в Бабичах. При тому висказав намір віднести „до біскупa”. Єпископ Пельчар був тоді на відпочинку в своїх добрах у Яслиських коло Дуклі. Сказав я тому Павлові Курашеві, що до єпископа йому не треба йти, а я письменно віднесуся до нього в тій справі. Так я і зробив і навів ту справу єпископові Пельчарові, оправдуючи тим моє донесення просто в Яслиська. Що далі сталося, не знаю. Коли ж я виголосив уже другу заповідь у церкві (в костелі в Бабичах не було ще ані одної), прийшов до мене Павло Кураш і заявив, що він з Катериною Климчик женитися вже не буде й тому заповідей даліше вже не треба голосити. Була це робота кс Войтіха Пругара.

За якийсь час приходить до мене Катерина Климчик і при двох свідках заявляє до протоколу парохіяльних чинностей, що вона, довідавшись про те, що її наречений Павло Кураш задумує женитися з іншою (Катериною Чич, лат. обряду), вона на те не годиться, і від наміру вийти за нього заміж не відступає. З тої отже причини, що перші заручини Павла Кураша з Катериною Климчик були важні та що від тих заручин обі сторони не відступили, заходила тут стримувальна перепона („імпедіментум імпедієнс”) із важних заручин, до заключення супружжя Павла Кураша з тою другою Кат. Чич. Маючи це на увазі, віднісся я до лат. єписк. ординаріату в Перемишлі, обороняючи права моєї парохіянки. В своєму письмі просив я, щоб заборонити голосити даліші заповіді Павлові Курашеві з Катериною Чич, заки не буде поладнане діло з першою нареченою. Одночасно просив я, щоб спонукано кс. В. Пругара, наклонити Павла Кураша додержати його першого приречення (яке він дав Кат. Климчик). Цього вимагають у таких випадках постанови церковної влади.

Та Павла Кураша не треба було й наклонювати додержати першого приречення, бо ж він добровільно не відступав від нього, тільки кс. Пругар розривав зв'язь

між ним і Катериною Климчик. Доказом цього було не лише викинення Павла Кураша за браму огорожі приходу, але й інші обставини, які є навіть у письмі до еп. лат. ординаріяту.

Павло Кураш показався в цілій тій справі недискретний і розповів між людьми, що він тому не жениться з Катериною Климчик, бо кс. В. Пругар „о тен ласкен го просіл”, приобіцяв звернути йому всі кошти, задармо звінчати його з Катериною Чич, окрім того заявив йому, кожного разу, коли буде потребувати грошей, він йому допоможе. Це все навів я у письмі до еписк. ординаріяту. Але що з того? Заповіді кс. Пругар виголосив і Павла Кураша з Катериною Чич звінчав.

Внаслідок того Катерині Климчик, першій нареченій, — сталася велика кривда, якої не можна винагородити. Вона молода — 24 роки — вдова з двома дітьми; як би була вийшла заміж за Павла Кураша, бездітного вдвця на більшому, шести-морговому господарстві, була б матеріяльно забезпечена. Така „партія” їй більше не трапиться, а може не трапиться й ніяка, бо люди, не знаючи причин зірвання заручин, розголосили про неї вісті, які її компромітували.

Церковне подружнє право в таких випадках вимагає щоб наречений винагородив покривдженій, тобто покрив звичайні кошти, і складав відповідне придане для неї. А робиться це тоді, коли — як сказано в „Кат. супружному праві” єпископа Пельчара, — „кожисьць била певном і зостала неповротне страціона, так, же інни звйонзек малженьські, винагородзіць ей не здола.

Катерина Климчик — не була заспокоєна — її кривда не винагороджена. Павло Кураш до винагороди не зобов'язаний, бо він добровільно важних заручин не зірвав. Він заслуговує на розрішення... Якщо ж хоче заслужити на нього кс. В. Пругар, то хай винагородить кривду Катерині Климчик, якій в тому випадкові належить повна винагорода. ай же ж і кс. В. Пругар не забуває про те, що кривда вдів і сиріт є гріхом, що кличе про пімсту до неба”.

* * *

На тому вичерпується в брошурі о. Прислопського матеріал з області т. зв. мішаних подруж — який свідчить, якими засобами й способами перетягало польське

духовенство українців на латинський обряд і спольщувало. Мішані подружжя все були тим тереном, на якому діяв шовінізм і релігійна нетерпимість польського духовенства і шукав собі жертви. І якщо б прийшлося подати вірну історію тих подруж, то треба змалювати цілу мартирологію тисяч українських душ, яким акція польського духовенства і його місія, а вслід за ним і цілої державної адміністрації, вже тут на землі нераз робила пекло. Тисячі зломаних, скривджених душ, що пішли на манівці, руїна родинного життя, побої, катування, прикра атмосфера, що мучила й переслідувала обі подружні сторони і заганяла нераз передчасно їх до гробу. Кривда й руїна дітей, що нераз поносили наслідки нерозуму й засліплення розфанатизованих „місіонарів” польського шовінізму — це жахливі наслідки тої ганебної роботи. Польське духовенство робило із святинь, що мали бути осередком релігійного життя, осередок польського шовінізму й польонізаційної заїлости. Воно робило торгівцю душ, другий раз розпинало Христа своєю злочинною роботою. Бо такої ненависти й заїлости, якою диxало воно на все, що українське, нераз тяжко було зустрінути й між світськими. Чого не могли зробити польські кулі та шибениці — це докінчувало польське священство на спілку з опричниками з-посеред польської поліції та КОП-у. Це була єдинокілія ділянка, в якій поляки провадили послідовно й консеквентно свою політику, політику винищування українців і загарбування їх землі в свої руки.

В тій праці були вони невтомні й невгнуті. Йшли почерез всі перешкоди, труднощі й перепони. Починали солодко від захвалювання, заохоти, потім просили, обіцували всякі матеріальні блага й торгували, підбивали заплату, коли ж так не йшло, тоді відразу змінювали тактику й страшили, грозили, насильно вимушували й поневолі тягнули. Оця ціль — цебто перетягнення на латинство й спольщення освячувала їм усякі засоби. Згадані приклади, це лише бліді приміри, зібрані з кількох сіл за кілька років, але вони не дають картини того, що діялося на наших землях за цілий час польської кормиги. А йшли вони до цілі вперто і перед нічим не поступалися. В тій сфері не придержувалися вони жадних норм, чи законів. Топтали й нехтували розпорядки Апостольсько-

го Престіла. І це не лише так поступало низове духовенство, але й Єпископські Курії та й єпископи. Це за-
сліплення враз із задурманенням манією великості —
стали невилікувальною недугою поляків, яка їх переслі-
дувала цілими століттями та переслідує ще й досі. Те ж
саме польське духовенство не раз доходило в своїй дема-
гогії до такого абсурду, що на проповідниках, по косте-
лах замість духовної науки голосило патріотичні „прже-
мувєня” з агітацією проти церков, у церквах, мовляв, не-
має Бога (!), що в церквах вірні не моляться і тим поді-
бні нісєтницї, подиктовані національним заїлим засліпле-
ним шовінізмом.

Щоб однак мати цілість справи перед очима, при-
гляньмося ще до діяльності польського духовенства
в ролі катехитів. Це нам покаже наявно, про що воно
вчило дітвору, як воно формувало душі дітей та як їх
виховувало. Прикладів на це дуже багато, та ми наведемо
лиш декілька старих прикладів з актів і книжок: „Від-
довшого часу — пише далі о. Прислопський — запри-
мічував я, що діти латинського обряду заховувалися на
моїх годинах науки релігії не лиш крайно неспокійно
і без усякої почеси для мене, як священика, але навіть
зухвало та провокаційно. Всякі мої старання, щоб дітей
грецького обряду — які творили п'яту частину всіх дітей
— відділити на науку релігії, розбивалися об те, що нема
окремої класи на ту ціль, — а поділ годин був так ском-
плікований, що не можна було ніяк усіх дітей лат. обряду
звільнити, а грек.-кат. задержати. Йшло про те, „жеби
биць под єдним дахом”. (А пізніше як удалося добитись
того, що на науку гр.-кат. релігії латинників можна було
звільнити, то на пропозицію управителя школи, громад-
ська рада ухвалила, що: „роздєляне дзеці болі вшисткіх
мешканцуф гміни”).

„Рад-не-рад терпів я дальше — пише автор — зу-
хвале, провокаційне поведєння дітей лат. обряду на моїх
годинах релігії, бо був певний, що якщо є яке поганє
діло його причиною, то воно само виявиться. І не довго
прийшлося ждати.

Прийшов я раз на науку релігії і починаю як зви-
чайно відмовляти перед своєю годиною молитву разом із
дітьми. Відмовили „Отче наш” ще сьак так. Коли ж одна-
че почав я відмовляти „Богородице Дїво” і вже доходив

до слів „благословенна Ти в женах — і благословен плод...” — крикнуло одно із дітей лат. обряду наперед — на цілу клясу „черевом!” — на що всі діти лат. обряду грімко розсміялися, чим перервали мені молитву, а діти грецького обряду, — оскільки я завважив, — застидалися. Я молитви вже не докінчив, а користаючи з того, що випадково на той час була кляса нижчих років науки вільна, відділив своїх дітей і перевів до тої кляси. Коли опинився сам на сам із моїми дітьми, почав я їх питати про причину, чому насміваються діти лат. обряду з нашої молитви. Діти почали розкривати мені такі речі, що я вважав за конечне віднести сясейчас до деканального уряду і просити про делегацію шкільного ординаріятського комісаря перевести слідство. Так і сталося. До школи в Бахорці приїхав шкільний ординаріятський комісар о. І. Жарський із Глудна, разом із іншим священником о. Ю. Чучкевичем із Руського Села. Дібрали вони собі ще одного члена місцевої шкільної ради та перевели слідство з кільканадцятьома дітьми грецького й латинського обряду. Перевели вони те слідство підчас моєї неприявности й в неприявності управителя школи, щоб діти нічим не вязалися”.

Комісія списала такий протокол:

spisany w budynku szkolnym w Bachórcu, dnia 20. listopada 1901 r. w celu przesłuchania dzieci, z powodu rozsiewanych wieści co do naśmiewania się z religii obrzędu gr. kat.

Obecni: Przewielebny ks. Jan Żarski, komisarz ordynaryacki, W-ny ks. Julian Czuczkiewicz jako świadek i protokolant, p. Michał Krawiec, członek rady szkolnej miejscowej.

Anna Dzieciniak obrz. gr. kat. IV roku nauki, zeznaje, że słyszała, że przed modlitwą i katechizmem ks. Duczka mówił często po rusku „plot czerwom” a dzieci się śmiały, — naśmiewał się także... (щоб оминуті конфіскати книжки автор опустил дальші слова). Слышала, як ks. Duczka mówił po rusku w tym celu, ażeby się dzieci śmiały, że „wkrade choćby hadyna syczała” i pokazywał jak hadyna syczy, a dzieci się śmiały. (Тому, що в протоколі, ще в кількох місцях говориться про сичання ks. Е. Дучки, на його годинах науки релігії, — то постараюся те пояснити: Кс. Е. Дучка говорив на науці релігії дітям, що „ruscy księża nawet kazania mówić nie umieją”. На доказ того знову

розказував їм таке: Одного разу, — говорив кс. Дучка, зайшов він до церкви „w ruskiej wsi, gdzie było dużo złodzieji“. — В той час говорив „ruski ksiądz kazanie o złodziejach“; говорив знову в той спосіб: „Tutaj są tacy złodzieje, że chociażby kto położył szóstkę na krzyż, a na nim hadyna syczała s-s-s-s-s... (так ніби то мав сичати в церкві той український священик в часі проповіді), то złodziej hadynę strąci, a szóstkę weźmie“. Кс. Е. Дучка часто на своїх годинах релігії починав: „с-с-с-с-с“, представляючи проповідь того „ruskiego księdza“, — а за ним тягнули хором шкільні діти: „с-с-с-с-с“. Те отже „ruskie kazanie“, так дуже сподобалося і в пам'ять дітям вбилося, що багато з них про те сичання кс. Дучки зізнали до протоколу).

Także opowiadał ks. Duczka dzieciom (зізнає до протоколу Anna Dzieciniak), że ksiądz ruski jak odprawia Mszę świętą, to nie nie mówi tylko „podaj kadyło, podaj kropyló“ i słyszała, że to na to, ażeby dzieci się śmiały i poprzehodziły na obrządek polski (łaciński) i że w tym celu rozdaje cukierki i bułki i książeczki.

Marya Krawiec obrz. gr. kat. VI. r. nauki, zeznaje, że słyszała, jak ks. polski Duczka opowiadał, że ksiądz ruski w czasie nabożeństwa (Mszy świętej) mówi tylko „podaj kropyló, podaj kadyło“ — i słyszała o hadynie jak ksiądz opowiadał i syczał i ksiądz Duczka namawiał ją, ażeby przeszła na obrządek polski, ale ojciec jej nie kazał. Ks. polski przesyłał jej kartkę do domu i wzywał, ażeby przyszła do spowiedzi. Opowiada, że dzieci się z niej naśmiewają, wołają za nią: „Rusin kobyły zadusił i wyciągnął na górę“ i wołają za nią dzieci: „Rusini gałgany sprzedali organy za kwartę maślanki“.

Tekla Kaszycka obrz. gr. kat. VI. r. nauki, zeznaje, że ks. polski opowiadał їм, że ksiądz ruski jak odprawia Mszę św., to... (знову пропущено дальші слова) ...bo go ludzie nie rozumieją.

W ogrodzie przy przesadzaniu drzewek pytał ją ks. polski, czy umie mówić „Wiruju“, zaczynał сам Wiruju mówić i śmiał się. Co do „kadyła i kropyla“ zeznaje, як poprzednie dzieci. Слýchала як ks. polski mówił po rusku „Płot czerewa“ i сам się zaczynał śmiać i dzieci z ним. Gdy ksiądz ruski mówił modlitwę z dziećmi, to dzieci pokazywały palcami na księdza ruskiego mówiąc, „tam płot a tu czerewo“ i śmiały się, a Stanisław Pęcak powiedział, як ks. ruski był w innej

klasie, a dzieci w innej, że „tam (w klasie) zostało płot a tu czerewo”. Zeznaje także, że Stanisław Pęczak, gdy dzieci mówiły z księdzem ruskim modlitwę, krzyknął na głos „płot czerewo”, za co ksiądz ruski przerwał modlitwę, gdyż dzieci się śmiały i przeprowadził dzieci obrządku gr. kat. do innej klasy. Rozalia Wiśniowska mówiła do niej, gdy zobaczyła księdza ruskiego, idącego pod okna szkoły na naukę religii, że płot’ zostało, a czerewo idzie. Zeznała, iż słyszała, jak ks. polski, ks. Duczka mówił w klasie „po co ci głupi rusini chodzą do Dubiecka do spowiedzi i szukają sobie wiatru w polu”. Rozalia Tworzydło powiedziała polskiemu księdzu, że ja o tem wszystkiem doniesłam księdzu ruskiemu, za co ksiądz polski powiedział do mnie, że ty nie za zębami nie utrzymasz, a gdy to zaczęły opowiadać dzieci w szkole i ja mówiłam, że to wszystko prawda, to pan nauczyciel skarcił mnie słowami „stul pysk, bo ja wiem, że ty to wszystko nagaadałaś”. Słyszałam dalej, że ksiądz polski często w klasie pytał się dzieci, gdy ksiądz ruski był na nauce religii w ten sposób: „Co też was ten rusin uczył”?

Michał Kaszycki obrz. gr. kat. nauki dopełniającej zeznaje, że w ogrodzie przy przesadzaniu drzewek ksiądz polski ks. Duczka mówił „Wiruju” i śmiał się. Zresztą na własne uszy nie nie słyszał, (на доповняючий науці був кс. Д. більше осторожний — прим. автора), tylko słyszał, jak siostra Tekla, wróciwszy ze szkoły, opowiadała w domu to wszystko, co wyżej dzieci zeznały, a mianowicie jak ks. polski i dzieci z nabożeństwa ruskiego i z modlitwy się naśmiewają.

Wilk Adam obrz. rzymsko kat. IV. r. nauki zeznaje, że w czasie nauki religii, czasem ks. polski powiedział po rusku jak hadyna syczała i wszystkie dzieci się śmiały i słyszał jak dzieci się śmiały z „kropyło, kadyło”.

Klaczak Wojciech obrz. rz. kat. VII. rok nauki zeznaje, jak ks. Duczka (ksiądz polski) opowiadał po rusku i dawał im na to przykład, jak ksiądz ruski raz mówił kazanie, mówiąc, że na tem kazaniu był sam ks. polski obecny, że złodziej ukradnie z krzyża, choćby hadyna na nim syczała, i pokazywał jak syczała i śmiał się — i dodawał, hadynę strąci, a pieniądze weźmie.

Paweł Tworzydło obrz. rz. kat. V. rok nauki, zeznaje, że słyszał jak ks. polski opowiadał w szkole na nauce, że ks. ruski, jak prawi Mszę św. to nie nie mówi, tylke „podaj kadyło, podaj kropiło” — i wie, że podczas modlitwy ruskiej

dzieci się śmiały, ksiądz ruski dzieci rozdzielił i zabrał do innej sali. Kto krzyknął na modlitwie — nie wie, tylko wie, że pan nauczyciel ukarał za to Pęcaka. (рим. кат. обр.).

Chomka Paweł VI. r. nauki, rz. kat. obrz., zeznaje, że słyszał jak ks. polski mówił o „kadyło i kropyło” i dzieci się śmiały, słyszał, jak podczas modlitwy ruskiej ktoś krzyknął „plot‘ czerewo” i dzieci się śmiały i ksiądz ruski dzieci rozdzielił, i słyszał, że dzieci w klasie i poza szkołą naśmiewają się z dzieci ruskich „Rusini galgany”... „...Rusin kobyły podusił”...

Rozalia Wiśniowska, obrz. rzym. kat. V. r. nauki zeznaje, jak się w szkole wyśmiewano: „kadyło”, „kropyło”, z hadyny”, a wtedy, jak śmiali się z modlitwy, nie była w szkole. że słyszała, iż dzieci naśmiewają się z „plot‘ czerewo” i ona sama powiedziała, jak w szkole był ks. ruski na religii, że w Dubiecku jest „plot”, a tu przyszło „czerewo”.

Antoni Tworzydło, obrz. rzym. kat., zeznaje, że wie, iż ktoś podczas modlitwy krzyknął „czerewo” i wszyscy się śmiali.

Franciszko Skubisz, obrz. rzym. kat., zeznaje tak samo, jak poprzedni.

Przesłuchane inne dzieci zgodnie zeznają, że w czasie nauki religii polskiej, ksiądz zaczyna mówić po rusku, a dzieci zaczynają naśmiewać się z modlitwy, nabożeństwa, a z nimi ksiądz polski.

Na tem protokół zakończono, odczytano i podpisano. Bachórzec, dn. 20. listopada 1901 r. Ks. Jan Żarski, ord. komisarz szkolny, m. p. Ks. Julian Czuczkiewicz, m. p. Michał Krawiec, m. p.”

О. Іван Жарський не скінчив на переслуханні шкільних дітей, але й переслухав ще протоколярно і деяких їх родичів. Протокол з ними переведено в моїй парохіяльній канцелярії, — рівнож в моїй неприязності. Імен і прізвищ тих батьків, що зізнавали, не наводжу, щоб їх захоронити перед гоненням й переслідуванням бахо-рецьких латинізаторів. Зізнання однак витягаю із протоколу дослівно, цілими реченнями. Одне з них зінало: що „córka przychodziła często ze szkoły i skarżyła się, że się z niej dzieci wyśmiewają i od niej się odsuwają, mówiąc, że tu rusin siedzi”;

що „łaciński ks. proboszcz, kiedy opowiedziała ks. ruskiemu, jak się wyśmiewają z modlitwy ruskiej, osobiwie

z płot', czerewa, kadyło, kropyło, powiedział: „ty wszystko wypaplała, nie umiesz trzymać języka za zębami”;

Що „pan nauczyciel jak się o tem wszystkiem dowiedział, a ona się chciała bronić przed drugą uczenicą, że tak nie mówiła, skarcił ją słowami „stul pysk”;

Що „nieraz słyszeliśmy takie opowiadania dziecka, kiedy wracało ze szkoły, tem bardziej, że dawniej była zgoda i nikt takich rzeczy nie ruszał. Przykro nam było tem bardziej, że dzieci same z siebie tego nie wymyśliły, tylko nauczyły się od starszych, zwłaszcza, że dzieci nasze i cudze, tak ruskie, jak polskie, żaliły się, że ich ksiądz polski powoduje do namiętności się z „płot' czerewa”, z nabożeństwa ruskiego, powiadając im, że ksiądz ruski odprawia Mszę św. jak.. (дальше пропущено).

„Opowiadały także dzieci, że ks. polski wyrażał się o rusinach, mówiąc, czego ci głupi, rusini chodzą do spowiedzi do Dubiecka i szukają wiatru w polu”.

„Namawiał tak ludzi, jak i dziatwę szkolną do przejścia na obrządek łaciński”.

„Ks. polski pytał się nieraz dzieci, co was ten rusin uczył”.

„Łaciński ks. proboszcz wzywał go do siebie, tłumaczył się, że tego wszystkiego nie mówił, — tłumaczył mi o przenośnym znaczeniu kadzidla i kropidla i prosił go, ażeby się udał do proboszcza ruskiego i prosił tegoż, ażeby zamiechał wszelkich kroków, gdyż już teraz będzie zgoda i spokój między nimi i żeby to wszystko ruskiemu księdzu powiedział sam na sam”.

„Jego chłopiec opowiadał mu, że łaciński proboszcz, jak przychodzi do szkoły, pyta się dzieci, „co was ten rusin uczył”, — słyszał, że ksiądz łaciński namawiał ludzi, publicznie ich zaczepiając, „ażeby przechodzili na obrządek łaciński”.

Razu jednego, gdy byli z dzieckiem ruskim do chrztu, mówił do niego, że „chciał z drogi wołać, ażeby przynieśli dziecko do chrztu do niego, do kościoła”.

* * *

До тих протоколів шкільних дітей і деяких родичів, додав я ще протоколярне зізнання від себе, і ввесь той матеріял шкільний комісаріят переслав нашій єпископській консисторії в Перемишлі. Ця знову віднеслася в тій справі до лат. консисторії, про що повідомили шкільний комісаріят у Глудні донесенням з дня 13. XII. 1901 р.”

Та латинська консисторія поступила в тому випадку так, як звичайно — не відповідала. Десь за сім місяців відповіла авторові, що кс. Дучка ці фрази* заперечує. А далше, що кс. Е. Дучка — на підпертя правдивості своєї декларації присягає або домагається нової комісії. Так врешті відповіла лат. консисторія. Повірила кс. Дучці дарма, що проти нього не лише промовляли всі наведені, об'єктивними свідками стверджені факти, але й він сам свідчив проти себе, пропонуючи „зліквідувати між собою ту всю справу”. Але консисторія повірила, бо мусіла повірити. — Мусіла ховати кінці в воду, бо ж це все робилося — річ ясна — за її відомом та й апробатою, а кс. Дучка був лише одним із виконавців їх волі

„Цей формальний викрут, що згаданий лат. священник предкладає свою присягу, або жадає нової комісії, це було наявне замилювання очей, бо ж у скарзі були наведені правно обосновані й особисто досліджені документи — *corpus delicti* — роботи згаданого польонізатора, які консисторія з глумом збувала словним запевненням без наведення доказів обвиненого. І це рішення — це була одинська відповідь, яку звичайно в подібних випадках одержували все українські зажалення, скарги й вимоги. Не можна ж було від згаданого „*krzewiciela polskości*” — вимагати присяги тоді, як йому консисторія вірила на слово, а, щоб скликувати нову комісію, тим самим треба було мовчки признати, що перша комісія не була достовірна.

— Але й тих 6 місяців, продовж яких лежали письма в лат. консисторії, кс. Дучка не дармував, він і далше провадив свою роботу, тероризуючи вже не лиш дітей, але й батьків.

І так з одної дівчини, Теклі Кашицької, яка зізнавала на його некористь — здер — як подає автор — фар-

*) „Ці фрази” — це значить те все, що проти нього зізнали шкільні діти, що потвердили їх переслухані батьки і що зрештою признав сам кс. Дучка, коли прислав одного з переслуханих просити мене, щоб я з тих слів не робив ужитку. Отже ті „фрази” кс. Дучка в консисторії заперечив.

тушок і в школі кинув під двері, а її саму побив тростиною і вона з плачем втікла із школи додому”.

Так поступив польський священик з дитиною іншого обряду, до якої не мав ніякого права, бо ж вона не була його парохіянкою. А батьків тероризував і лякав, що будуть карані, якщо їх діти, або й вони самі будуть зізнавати проти нього. І батьки приходили пізніш заявляти, що вони не дозволять своїм дітям зізнавати, — „bo na co im biedy.”

Батьки очевидно боялися не лише за своїх дітей, але й за себе, бо на поміч польському священикові все спішила польська адміністрація, яка в таких випадках звичайно шиканувала й мстилася на українцях.

Так отже сповнилися слова хвальби латинізатора, що: „moja władza nic mi nie zrobi.”

— А священик проти священика не може йти на судову дорогу. Одиноке, що ще лишилося в таких випадках і що вибрав автор — це публична опінія, до якої він і віднісся, випускаючи друком свою брошуру.

Окрім ксьондзів польонізаційну акцію провадили ще й дідичі, великі земельні власники, від яких була залежна немала частина українського селянства й робітництва. Вони під загрозою позбавлення того гірко в поті чола запрацьованого куска хліба примушували нерозбезземельних і малоземельних батраків і робітників покидати свій рідний обряд, свою мову і національність. І такий робітник, що ціле своє життя вікував на фільварку й панському лані, мусів урешті піддатися тому духовому насильству, щоб рятувати себе й родину від голодової смерті. Трагедією тих людей було, що вони мусіли проміняти те, що для них було дорожче за злидений кусник чорного хліба.

Дідичі будували костели й каплиці, щоб задержати при собі крадені душі. Фільварки й були осередком польщення на українських землях. Вони часто фінансували польські акції й наступали на українське населення.

Щоб рятувати село від польонізації, о. Прислопський вирішив приступити до будови церкви, яка б не лиш гуртувала всіх вірних і кріпила на душі, але й була б забором проти польонізації нашого народу. Та як тільки поляки довідались про будову церкви, зміркували зразу, до чого йде. Зараз і посипались протести і поча-

лася сильна акція проти будови церкви. Вони намагалися насамперед збунтувати проти будови церкви самих таки греко-католиків. Вони залякували людей і тероризували що: „*ks. ruski was zedrze na cerkiew, wy biedni, was nie dużo, pójdziecie z torbami*”. Już przyszło płacić wielkie pieniądze na cerkiew dla p. hrabiego — przeto i na was przyjdzie”. Таким поголосками алярмували грек.-католиків у Бахорці”. Коли ж одначе це не помагало, вони взяли іншого засобу, найбільш драконського — як зазначає автор, але не каже якого, були важні причини, які не дозволяють виявляти його на денне світло.

Та не зломили поляки українців, противно, українці більше зорганізувалися і сконсолідували свої сили, щоб видержати до кінця.

Коли ж поляки побачили, що українці не лише не уступають, але вже й камінь звозять на будову, почали робити заходи, щоб виеднати від влади „*zakaz budowy ruskiej cerkwi*.” Основою їм послужила обставина, що камінь на будову складали на площі, де був цвинтар. Вони зробили насамперед безіменний донос до Староства в Перемишлі, а потім брехливе донесення „*Zwierzchności gminnej*,”. — а все в цілі „*zakazania budowy cerkwi w Bachórcu*...” Оце брехливе донесення громадської старшини, переслало староство до єпископської консисторії, а ця переслала мені до розгляду. Таким способом я можу подати до відома деякі більше характеристичні його уступи. „*Zwierzchność gminna donosi uprzejmie, że w połowie lipca b. r. na polecenie Wgo ks. Romana Przysłopskiego, proboszcza obrz. gr. kat. z Dubierka N. N., N.N. (nazwi robotników, mieszkający w Bachórcu przybyli na staty orientarz* z łopatami i wykopali dół 5 m. długi a 3 m. szeroki, a głębokość nie wiadoma, na przechowywanie wapna, które to wapno zaraz na dwóch wozach w skrzyniach już zgazzone do dnia dzisiejszego wożą z gminy Półchowa i wlewają do tego dołu. W czasie kopania dołu i z ciekawości, a w szczególniej wyziewu zgnilizny z odkrytych grobów zgroma-*

*) Це місце перестало бути цвинтарем іще перед яких 40 роками, бо від часу, як на ньому перестали хоронити померших, минуло вже около 80 літ. Якщо ж пройде 40 літ від часу, як похорено на цвинтарі останнє тіло, — його можна вжити на іншу ціль. (Прим. автора).

dziło dość sporo народу* i przyglądali się robocie, a największej kościom swoich przodków różnego rodzaju, a między temi jedna cała głowa, dostrzegli, że dzieci małoletnie bawiły się, rozrzucały i rozbiły tak n. p. głowę..." i т. д.

Jedni twierdzą, że kości schowano w dołku pod krzyżem, a inni mówią, że w dół wyspali na dno, a dopiero wapnem to zalali bez ceremonii chrześcijańskiej. Gлина wyrzucona tak z dużego dołu ze szczątkami kości, leży na powierzchni cementarza, służy robotnikom i innym za drogę zaglądając do dołu lub oparcie (podstawę) do dalszej roboty..." i т. д.

В дальшій частині того урядового акту говориться, що церкви в Бахорці не було, а що більше, той акт доносить, що парцеля, де був давніше цвинтар, церква й приходські будинки, де й тепер мала бути нова церковця, — „ma być to wszystko własnością gminy i najprawdopodobniej w nowszych mapach katastralnych, o co się nikt nie starał, ani się go nie pytano, gdzie po nowych pomiarach i sprawdzeniach mogło przejść na własność i zaimbulowanie probostwa gr. kat. w Dubiecku, co sprawdzić należałoby w mapach dawnych i najnowszych, przy zakładaniu ksiąg gruntowych”.

Як з цього видно, поляки хотіли викликати спір, і вслід за тим довголітній процес за власність місця, на якому мала стати церковця. „На жаль, однак спору, без найменшої підстави до зачіпки починати не можна, — а те все, що в доносі піднесено, ніби названі парцелі були громадські, — одна брехня.

В дальшому змісті того урядового акту, вже виразно виходить на яв побожне бажання — його авторів, посередних і безпосередних.

Читаємо там таке:

„Podpisana zwierzchność gminna w imieniu najuboższej garści ludności obrz. gr. kat. obiecuje (jeżeli to od niej zależy), że nigdy na budowę drugiej cerkwi (т. зн. крім парохіяльної в Дубецьку — прим. авт.) nie wyda koncesyi, gdyż uznaje to za niepotrzebne nadużycie, również oddaje tę całą sprawę w opiekę, a to paszenie bydła, kopanie dołu, nieuszanowanie kości naszych przodków*, którzy na budowę cerkwi w Dubiecku przyczynili się kosztami, a może i robo-

**) Особливі мусіли би бути носи в того »zgromadzonego narodu«, коли ще по 80—100 літах занюхали »wyziewy zgnilizny«. (Прим. автора).

ціzną, uznali за wystarczającą do nabożeństwa, dalej poruszaniem grobów w znacznej przestrzeni wywołali nieprzyjemne wyziewy, które mogły zrządzić i zaraźliwą chorobę wśród ludu, mieszkającego o kilka kroków, również składanie materiału budowlanego na mogiłach starego cmentarza i т. д.”

Вкінці проситьсѣ:, by w mowie będący kapłan został ukarany за nieposzanowanie starego cmentarza, а co gorsza за wystawienie mieszkańców на різне і непотrzeбне wydatki co do wybudowania і utrzymania cerkwi, і zarządzenia, by stary cmentarz, skoro ma fundusze, otoczył oparkaniem, przyozdobiwszy wizerunkiem Zbawiciela, pozostawił w spokoju raz на zawsze і nawet до tego doprowadził, by nigdzie tej drugiej cerkwi не zezwolił budować; але mieszkańcom obrz. гр. kat. зацѣли, by się zadowolnili tym, co już przez swoich przodków przyjęty obowiązek до utrzymania jednej і wyraźnej parafialnej cerkwi в Dubiecku.”

Що ж до костей, то справді вони знайшлися, але зараз же їх закопали під хрестом, а решта все, що написано про „rozrzucanie kości“, „rozbijanie przez dzieci czaszki“, „wyziewy“, „szczątki kości на powierzchni ziemi“ — все це була підла брехня. Як видно з того доносу, то одинокою його ціллю було одержання заказу будови церкви. Про це й пустили поляки по селі вістку, що „przyszedł zakaz budowy cerkwi“.

Дальше виявилось, що старшина громадська ані не писала того доносу, ані не бачила його, а в книзі чинностей громадських під вказаним числом вписано зовсім що інше.

Виявилось також, що те ложне донесення, цю клевету написав місцевий учитель Йосиф Орловський, який зовсім не був громадським писарем, а вїйт підписав і прибив печатку.

У своїй засліпленості й шовіністичній гарячці поляки роблять ще одну дурницю. А саме скликають громадську раду. На 18 радних прийшло 13. Громадського писаря не кличуть, а заступає його кс. Дучка, який і записує до книги рішень таке:

„Rada gminna uchwala, by strzymano zwózkę materiałów на budowę cerkwi“. — А причину подають: „z powodu, że

*) Тут треба завважити, що це місце було колись цвинтарем, де хоронили лише вірних гр.-кат. обряду. (Прим. автора).

podanie o koncesję nie zostało wniesione do Zwierzchności gminnej”.

І так хоч концесії потрібно було лиш до самої будови церкви, то польонізатори домагалися подання про концесію вже до звоження матеріалів на будову.

Що ж до самого засідання громадської ради, то автор відкриває нам цікаві його ходи.

„На засіданні явилось 13 радних. Коли ж прийшлося підписати рішення ради, приявні 2 українські радні, відказалися їх підписати. Польонізаторам залежало однак на тому, щоб конечно було 12 підписів, т. зн. дві треті цілого числа радних*. Коли ж два радні українці відказались підписати — бракувало підписів. Що ж робити? Післали, вже по закінченні ради, коли частина радних розійшлася, — по заступника. Прийшов заступник — і його підписали. Так отже є вже бажаних 12 підписів, — дві треті всего числа радних. Та новий клопіт! Заступник під рішенням в книзі засідань ради підписаний, а не був приявний на раді. Та є „modus in rebus“ подумав собі п. Орловський, управитель школи, також радний — і вписав заступника (Станислава Опалку), який не був на раді, до протоколу засідання, як приявного на раді... й нарешті так рада довершила свого діла”.

Це письмо переслали до Виділу Повітової Ради в Перемишлі, щоб ця затвердила й доручила гр. кат. парохіві. „Ціль того всього, — пише автор — якщо вірно мене поінформували — така, щоб усе діло будови церковці перейшло на дорогу довголітніх рекурсів, — і таким способом, щоб само собою впало”.

До цих всіх цікавих описів додає автор ще таке:

„В короткому часі після відбутої в школі в Бахорці комісії, шкільним ординаріятським комісарем, підчас якої вийшли на верх зізнання дітей сильно компромітуючі кс. Е. Дучку, — рознесено по Бахорці вістку, що я, сповідаючи якусь то Н. Н. і запримічуючи в неї на руці

*) Яка ціль того числа підписів, трудно вгадати, але здається, що вони не зрозуміли § 42. громадського закону, в котрому сказано, що при рішеннях, які мають бути затверджені вищою владою, повинні бути приявні дві треті радних, — а вони зрозуміли, що дві треті повинні згодитися, — отже підписами хотіли задокументувати свою згоду.

„коронку” (вервицю), казав їй „rzucić do błota i podeptać”

Вістка наробила в Бахорці великого шуму, а мене сильно понижала в очах народу. Коли ж не вдалося по-лагодити діла в полюбовний спосіб, я був змушений піти на судову дорогу. Вислідом того було, що суд в Дубецьку засудив ті особи (одне подружжя лат. обряду) одне на 10 днів, друге на 14 днів вязниці. Засуджені відкликались до апеляційного суду в Перемишлі. Відбулася друга розправа і трибунал затвердив присуд першої інстанції, а лишень замінив кару вязниці на гривну, рахуючи по 6 корон за день. Вчисляючи кошта процесу, гонорар адвокатам, і т. п. коштувала та ціла історія обвину сторону більш як 300 австр. корон. Засуджені впали жертвою латинізаторсько-польонізаційної роботи в Бахорці”.

* * *

Отак ми вичерпали річевий доказовий матеріал про польонізаційну акцію поляків на Засянні.

Автор зібрав з цього одного села увесь матеріал про польонізаційну роботу поляків. Це був пляновий, добре обдуманий і дуже подрібний наступ на українство. Реалізували його всі чинники: польське духовенство, дідичі і політичний провід, аж до останнього возьного й опричника з КОП-у, чи поліції.

Поляки перебрали виключно у свої руки цілу адміністрацію і шкільництво, а поза їх засягом осталася лише Церква, що й була для них найбільшою перешкодою в польонізаційній акції. І тому вони повели такий рішучий і неперемінливий в засобах наступ на Церкву. Не дозволяли будувати нових церков, робили різні перепони при будові нових, при реставрації старих і вели широку агітацію проти будови і підпомагали в усякий можливий спосіб ширенню всіх ворожих Церкві течій.

Підсилювали сектантський рух грішми, фінансували сектантські видання в українській мові, платили сталі дотації агітаторам і проповідникам і влегшували їм працю. Підсилювали партійне розбиття серед українців і нераз старалися витворювати внутрішні fronti й тертя.

Врешті, коли бачали, що перетягання на латинство все ж таки йде помалу і не в таких розмірах, як вони

цього бажали, взялися творити — „greko-katolików Polaków”. Це вже був їх останній винахід.

Не наша річ обжаловувати поляків, бо діла їх самі обжаловують, а Провидіння карає, але пишемо це для пригадки й пам'яті про кривди заподіяні нам і нашим батькам, дідам і прадідам, звертаємо увагу на ті розбої, щоб пригадати, що́ нам поляки вкрали і заграбили і що́ було колись наше і мусить знову бути наше.

Наша не лише ця земля, але наші й ці люди, що тепер говорять по-польськи, хоч їх батьки й діди вживали української мови й учили їх може десь у закутку, щоб ворог не чув тої рідної мови.

Ім і хочемо пригадати те, як їх батьків баламутили та як скривлювали їх душі. До них ми йдемо з відкритим серцем і з відкритими раменами, щоб додати їм сил до повороту і до праці, але вже для своїх, для свого власного народу.

Приходьте ж зблукані й гноблені сини одної матері — на Вас жде й до Вас звертається ваша ж таки страдальна Церква й Батьківщина. Вони дадуть Вам віру, незломну й тверду, дадуть Вам силу до праці й радість із праці для себе і для власного народу.

1,41/1986

5974

РЛ

У

24.954

НУЛЕ Й СУЧАСНЕ Ч. 13.

ЯК ПОЛЬЩИЛИ ПОСЯННЯ

ЗА О. Р. ПРИСЛОПСЬКИМ
зладив
ПЕТРО ОЛІЙНИК

КРАКІВ

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

2